

ELŻBIETA SZEFLER

WSP w Bydgoszczy

ZNACZENIE DLA PRAKTYKI SZKOLNEJ W KLASIE III WYNIKÓW BADAŃ UTWORÓW LITERACKICH METODAMI PRASOZNAWCZYMI

W klasach początkowych wprowadzono do nauczania języka polskiego dwa równoległe podręczniki. "Idea tejże równoległości sprawadzała się do słusznej w zasadzie tezy, że jednolity program kształcenia może być skutecznie realizowany różnymi sposobami, w zależności od potrzeb i możliwości poznawczych dzieci oraz warunków pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela"¹.

W klasie III obowiązującym w Bydgoszczy podręcznikiem do nauki języka polskiego jest książka Wiery Badalskiej "Bliskie i najbliższe"². Stanowi ona zbiór utworów literackich prozaicznych i poetyckich znanych klasyków literatury dziecięcej oraz autorów współczesnych. Oprócz wypisów³ uczniów dysponują podręcznikiem do ćwiczeń gramatyczno-ortograficznych Witolda Gawdzika "Nasza mowa - nasz świat"⁴.

Równoległe z wymienionymi podręcznikami funkcjonuje podręcznik "Razem"⁵ - autorstwa Stanisława Aleksandrzaka, Marii Bober oraz Nanny Małkowskiej - Zegadło. Stanowi on kontynuację podręcznika dla klasy II /tych samych autorów/. Jest podręcznikiem łącznym, tzn. zawiera materiał do realizacji treści wszystkich działów programu nauczania języka polskiego w klasie III.

Ponieważ podręczniki równoległe budzą liczne kontrowersje w środowisku nauczycielskim, a ponadto podręcznik "Razem" nie jest znany szerszemu gronu nauczycieli, postanowiłam dokonać analizy utworów prozaicznych obu podręczników. Wyniki badań pozwoliły mi określić i ocenić:

- 1/ stopień atrakcyjności poszczególnych tekstów, a jednocześnie każdego z podręczników,
- 2/ stopień zrozumiałości tekstów,

- 3/ informacyjność tytułów utworów,
- 4/ możliwości stosowania tekstów na lekcjach w kolejności zaproponowanej przez autorów,
- 5/ możliwości wykorzystania utworów podczas różnorodnych ćwiczeń.

1. Charakterystyka zastosowanych prasoznawczych metod badań

Oddziaływanie języka podręczników można porównać do języka prasy i oceniać ze względu na to, czy i w jakim stopniu sprzyja kształtowaniu się postaw, myśli i uczuć odbiorców zgodnie z zamiarem nadawcy. Ilościowe badania słownictwa służą do określenia swoistości słownictwa, analizy zawartości wypowiedzi oraz badania skuteczności oddziaływania tekstu. Ułatwić bądź utrudniać zrozumienie treści może także sposób łączenia użytych wyrazów w zdania. "Ocenę funkcjonalności tekstu można sprowadzić /.../ do odpowiedzi na następujące pytania:

- 1/ w jakim stopniu jest on zrozumiały,
- 2/ w jakim stopniu interesujący,
- 3/ jakie budzi emocje"⁶.

Do analizy zastosowałam doświadczenia R.Flescha, eksperta do spraw zrozumiałości języka. Wzór Flescha uwzględnia cechy składniowe oraz cechy leksykalne tekstu. Trudności składniowe mierzy się przeciętną długością zdania /ilość wyrazów/, trudności słownictwa - przeciętną długością wyrazów /liczba sylab/. W obliczeniach skorzystałam ze wzoru zrozumiałości Flescha:

$$Re = 206,835 - 0,84 wl - 1,015 sl$$

RE = łatwość czytania

wl = liczba sylab w 100 wyrazach

sl = przeciętna liczba wyrazów w zdaniu⁷

Przeprowadzone eksperymenty umożliwiły Fleschowi ustalenie stopni zrozumiałości tekstów.

Ten sam autor opracował metodę mierzenia atrakcyjności tekstów. Wyszedł tu z założenia, że ten tekst jest najbardziej atrakcyjny, który zawiera dużą liczbę wyrazów i zdań odnoszących się do działających osób /osobowe nazwy własne, zaimki osobowe, nazwy pokrewieństwa/ oraz zawierający dużą ilość partii dialogowych. Stopień atrakcyjności odpowiadający wskaźnikowi zainteresowania można obliczyć według wzoru: $A = 3,635 + 0,314 y$

A = wskaźnik atrakcyjności

x = procent wyrazów odnoszących się do osób działających

y = - procent wyrazów odnoszących się do partii dialogowych⁸

Obliczenia dokonane na tekstach opublikowanych w czasopi-
smach amerykańskich dały Fleschowi podstawę do sporządzenia zesta-
wienia określającego kryteria stopnia poczytności tekstów.

Tabela 1. Stopnie zrozumiałości tekstów⁹

Opis stylu	Przeciętna długość zdania /w wyrazach/	Przeciętna długość wyrazu /w sylabach/	Stopień czytel.
b.łatwy	8 lub mniej	1,23 i mniej	90-100
łatwy	11	1,31	80-90
dość łatwy	14	1,39	70-80
średni	17	1,47	60-70
dość trudny	21	1,55	50-60
trudny	25	1,67	30-50
bardzo trudny	29 i więcej	1,92 i więcej	0- 30

Tabela 2. Kryteria stopnia poczytności tekstów¹⁰

Charakterystyka stylu	Procent wyrazów odnoszących się do osób działających	Procent wyrazów odnoszących się do partii dialogowych
nudny	2 lub mniej	0
dość interesujący	4	5
interesujący	7	15
bardzo interesujący	10	43
dramatyczny	17 i więcej	58 i wię- cej

Posługując się metodą badania atrakcyjności tekstów określiłam stopień atrakcyjności wszystkich tekstów prozaicznych zawartych w wypisach dla klasy III.

2. Charakterystyka utworów prozaicznych prezentowanych w podręcznikach

W podręcznikach do nauki języka polskiego dla klasy trzeciej znajdują się łącznie 103 utwory prozaiczne, w tym 54 w podręczniku W.Badalskiej, 49 w podręczniku S.Aleksandrzaka, M.Bober, H.Małkowskiej-Zegadło.

Wśród wszystkich tekstów wyróżnić można opowiadania realistyczne i fantastyczne, legendy i podania, baśnie i bajki. Ilustrację stanowi zestawienie.

Tabela 3. Rodzaje prozaicznych tekstów literackich w wypisach dla klasy III

Tytuł podręcznika	Opowiadania		Legends, podania	Baśnie, bajki	Razem
	realistyczne	fantastyczne			
W.Badalska "Bliskie i najbliższe"	32 59,3 %	2 3,7 %	7 13,0 %	13 24,0 %	54 100 %
S.Aleksandrzak M.Bober, H.Małkowska-Zegadło "Razem"	40 81,6 %	- -	4 8,2 %	5 10,2 %	49 100 %
Łącznie	72 /69,9%/	2/1,9%/	11/10,7%/	18/17,5 %/	103 100 %

Najwięcej tekstów stanowią opowiadania realistyczne /69,9 %/ dotyczące życia rówieśników oraz dorosłych w kraju i za granicą, zwyczajów w dawnej Polsce, autentycznych wydarzeń historycznych oraz z lat ostatnich, ochrony przyrody, a także zjawisk i procesów przyrodniczych.

Najmniej jest opowiadań fantastycznych, które stanowią 1,9 % wszystkich utworów prozaicznych zawartych w podręcznikach. Wypisy "Razem" nie zawierają żadnych opowiadań tego rodzaju, natomiast w podręczniku "Bliskie i najbliższe" jedno z opowiadań stanowi niejako wstęp do prozy fantastyczno-naukowej poprzez przedstawienie działania urządzenia elektroniczno-mechanicznego - "sztucznego człowieka", drugie natomiast na pograniczu fantastyki i baśni

przedstawia świat dobrych trolli Muminków oraz przyjaciół, różnych "żyjątek"¹¹.

Uważam, że należało zaproponować nauczycielom więcej opowiadań fantastycznych do wyboru. Jednakże wobec ich braku, nauczyciele powinni sięgać do źródeł dodatkowych, np "Płomyczka", w którym tego rodzaju utwory byłyby zamieszczone.

Sądzę też, że autorzy podręcznika "Razem" proponują zbyt mało legend i podań oraz baśni i bajek. Wobec tego, nauczyciele pracujący z tym podręcznikiem powinni szczególną uwagę zwrócić na dobór opowiednich lektur do opracowania wspólnego, wykorzystując np. książkę Z.Hawthorne "Mity greckie" lub H.Kestyrko "Kleohdy domowe" - podczas zapoznawania uczniów z legendami, a rozpoznając z baśniami - książkę S.Wortman "U złotego źródła", która stanowi zbiór baśni polskich.

Celowo nie proponuję "Baśni" J.Ch.Andersena, ponieważ z niektórymi utworami tego autora uczniowie zapoznali się już w klasie II "Calineczka - dziecię elfów". Kontynuacją w klasie III może być samodzielne bądź pod kierunkiem nauczyciela opracowywanie innych jego utworów. Z kolei książka S.Wortman jest znacznie mniej znana, dawno nie wznawiana. Pojedyncze jej egzemplarze znajdują się w niektórych bibliotekach szkolnych oraz filiach dziecięcych bibliotek publicznych, więc łatwiej będzie wykorzystać utwory w niej zawarte podczas pracy wspólnej na lekcji.

Należałoby również zastanowić się, ile i jakie teksty trzeba opracować na lekcjach języka polskiego, ponieważ:

- 1/ w ciągu jednego tygodnia nauki szkolnej w zasadzie powinno się opracowywać jeden tekst literacki /wyjątkowo dwa/,
- 2/ utwory powinny reprezentować różne rodzaje literackie,
- 3/ różnorodna musi być ich tematyka, wzajemnie uzupełniająca się, realizowana przemiennie.

Uważam, że podczas roku szkolnego powinno się opracować do 40 tekstów literackich ze zbioru wypisów, a oprócz nich utwory ze źródeł pozapodręcznikowych.

Wobec tego, jak już uprzednio wspomniałam, należałoby opracować wszystkie legendy i podania oraz baśnie i bajki znajdujące się w podręcznikach /ewentualnie zrezygnować z 3-4 baśni w przypadku pracy z podręcznikiem "Bliższe i najbliższe"/. Zanim natomiast ustalę jaki odsetek opowiadań realistycznych powinni wyko-

rzystać nauczyciele, należy określić jakiej tematyki dotyczą utwory zawarte w podręcznikach. Sytuację tę ilustruje kolejna tabela.

Tabela 4. Podział tekstów według rodzajów dostarczanej wiedzy w podręcznikach do języka polskiego dla klasy III¹²

Tytuł podręcznika	Tematyka utworów				Łącznie
	Społeczno-moralna	Historyczna	Przyrodnicza i geograf.	Tech.	
W.Badalska "Bliskie i najbliższe"	30 55,5 %	16 29,7 %	7 12,9 %	1 1,9 %	54 100 %
S.Aleksandrzak M.Bober, H.Małkowska-Zegadło "Razem"	23 46,9 %	12 24,5 %	14 28,6 %	- -	49 100 %
Łącznie	53 /51,45 %/	28 /27,18 %	21 /20,38 %	1 /0,99 %/	103 100 %

Tematykę języka polskiego w klasie trzeciej wyznaczają 3 działy:

- 1/ dziecko jako uczeń i kolega,
- 2/ dziecko jako członek rodziny,
- 3/ dziecko jako członek narodu i społeczności ogólnoludzkiej.

Autorka podręcznika "Bliskie i najbliższe", kierując się wytycznymi programowymi, zachowała właściwe proporcje w doborze utworów o określonej tematyce. Preferowała teksty o wymowie społeczno-moralnej /55,5 %/. Marginalnie natomiast potraktowała utwory o tematyce przyrodniczej i geograficznej oraz technicznej.

W podręczniku "Razem" dominują również treści społeczne, ale jest ich zbyt mało w stosunku np. do tekstów o charakterze przyrodniczo-geograficznym. Program bowiem tylko jednym zdaniem określa konieczność odzwierciedlenia tej tematyki w utworach literackich: "Odbicie życia ludzi i życia ojczyźnej przyrody w różnych dziełach sztuki"¹³.

Sądzę więc, że w trakcie roku szkolnego można opracować 4-5 tego rodzaju tekstów, natomiast do innych nawiązywać w miarę potrzeby na lekcjach środowiska społeczno-przyrodniczego. W odniesieniu do utworów o charakterze społeczno-moralnym uwagi moje dotyczą układu tekstów w podręcznikach. Zauważyłam bardziej staranny i wszechstronny dobór oraz lepszy układ kolejności tekstów w wypisach S.Aleksandrzaka, M.Bober i H.Małkowskiej-Zegadło. Rozpoczynając od zagadnień związanych z wyborem przewodniczącego klasy, poprzez stosunki w klasie szkolnej dotyczące przyjęcia nowej, rudej uczennicy - "Wiewiórki", ochronę wspólnego mienia klasowego, autorzy przechodzą do kwestii postaw dzieci wobec rodziców i rodzeństwa, starszych i ułomnych /np. utwór "Na ulicy"/, zwierząt, ulubionych zabawek. W końcu proponują utwory o wymowie niejednoznacznej, ucząc dzieci dokonywania wyboru, uzasadniania swych sądów oraz przewyższania konfliktu motywów, jak np. w utworze J.Porazińskiej "Zakład". Dzieci wiedzą, że nie wolno kłamać, ale poprzez sytuację przedstawioną w utworze uczą się wybierać - czy mimo wszystko nigdy nie kłamać, czy kłamstwo jest jednak nie-raz potrzebne, aby bohater utworu mógł uwierzyć w siebie?

Natomiast nauczyciele korzystający z podręcznika W.Badalskiej planując całoroczną pracę powinni:

- 1/ dobierać teksty do opracowania zgodnie z porą roku, aktualną rocznicą, uroczystością lub wydarzeniem, jakie miało miejsce w klasie szkolnej;
  - 2/ dobierać do wcześniejszej realizacji teksty związane z najbliższym otoczeniem dziecka, potem z coraz dalszym;
  - 3/ najpierw opracowywać utwory proste, o wymowie jednoznacznej, następnie trudniejsze, stwarzające możliwości wielowariantowych rozwiązań problemów zawartych w tekstach,
  - 4/ zaczynać od opracowywania utworów najłatwiejszych i najbardziej atrakcyjnych, stopniowo przechodzić do coraz trudniejszych; ocenione jako mało atrakcyjne próbować uatrakcyjnić, zaś nudne pomijać.
3. Ocena atrakcyjności i zrozumiałości tekstów prozaicznych z podręczników do nauczania języka polskiego dla klasy trzeciej

Ileściowe badanie słownictwa posłużyło do określenia swoistości słownictwa i analizy zawartości wypowiedzi. Określenie stop-

nia atrakcyjności oraz zrozumiałości poszczególnych tekstów pozwalała na dokonanie oceny funkcjonalności każdego z tekstów¹⁴.

Dzięki analizie utworów literackich z wypisów szkolnych dla klasy III mogłam:

- 1/ ustalić stopień atrakcyjności i zrozumiałości każdego tekstu,
- 2/ określić kolejność opracowywania poszczególnych tekstów w ciągu roku szkolnego,
- 3/ scharakteryzować tytuły utworów prozaicznych zawartych w podręcznikach.

Wszystkie utwory prozaiczne obu podręczników uporządkowałam w kolejności od najbardziej atrakcyjnych do najmniej atrakcyjnych.

Pozwoli to nauczycielowi:

- 1/ wybierać do opracowywania utwory uznawane za najbardziej atrakcyjne /z prasoznawczego punktu widzenia/,
- 1/ konfrontować tę ocenę z własną oraz z ocenami dzieci.

Proponując kolejność opracowywania tekstów brałam pod uwagę ich stopień trudności oraz atrakcyjności. Wychodziłam bowiem z założenia, że najpierw należy opracowywać teksty najłatwiejsze, a jednocześnie najbardziej atrakcyjne.

Charakterystyka tytułów utworów zmierzała do ustalenia, czy tytuły w większej mierze informują o treści utworu /i w jaki sposób/, czy też pełnią rolę pozyskującą czytelnika.

Tabela 5. Ocena atrakcyjności i zrozumiałości tekstów literackich z wypisów dla kl. III W.Badalskiej

Lp.	Autor	Tytuł	Rodzaj utworu	Współczynnik atrakcyjności	Ocena	Współczynnik zrozumiałości	Ocena
1	2	3	4	5	6	7	8
1	W. Trojaczynska-Ogarke-wa	W obronie chłopca	opowiadanie	86,1	dramatyczny	16,8	bardzo trudny
2	I. Landau	Elunia	"	66,47	bardzo interesujący	36,065	trudny
3	oprac. M. Klecel	Te, co najlepsze	baśń	66,1	"	41,555	"

1	2	3	4	5	6	7	8
4	M.Jaworcza- kowa	Dyżurny	opowia- danie	59,64	bardzo interes- ujące	45,665	trud- ny
5	B.Zagała	Co było w plecaku	"	57,7	"	33,895	"
6	I.Landau	Mistrzu...	"	57,41	"	42,585	"
7	M.Jaworcza- kowa	Czy to jest pomoc kole- żeńską?	"	55,39	"	41,575	"
8	B.Yardish	Tygrys w im- bryku	bajka	52,91	"	29,575	bar- dzo trud- ny
9	A.Dygasiński	Bajka o bie- dzie	"	52,6	"	12,905	"
10	Ch.Zelotow	Niebo było błękitne	opowia- danie	51,83	"	40,505	trud- ny
11	J.Kelubouŕ- nik	Dziwne zob- owiązanie	"	51,76	"	25,415	bar- dzo trud- ny
12	K.Nagy	Pierwsza na- groda	"	51,4	"	14,225	"
13	H.Łechecka	O mądrym skarbniku	legen- da	50,8	"	32,5	trud- ny
14	M.Kędziorzy- na	Opowieść o zbójcach	opowia- danie	48,9	"	39,9	"
15	W.Badalska	Jak krakowski żaczek Rafała z przygody wyratował	"	47,8	"	38,3	"
16	oprac. B.Zagała	Bracia	baśń	47,1	"	40,215	"
17	wg R.Pisar- skiego	Sztuczny czło- wiek	opowia- danie	46,93	"	31,175	"

1	2	3	4	5	6	7	8
18	W.Grodzińska	Opowieść przy ognisku	opowiadanie	46,89	bardzo interesujący	39,2	trudny
19	J.Sotnik	Jeńcy Rajki	"	46,69	"	37,405	"
20	B.Zagała	Mgły wachlarzem nie rozpędzisz	baśń	45,6	"	32,025	"
21	H.Łochocka	Spodnie z poprawką	opowiadanie	45,16	"	43,725	"
22	M.Jaworcza-kowa	Będzie nowa książka	"	44,84	"	25,165	b.trudny
23	M.Kędziorzyna	Staś	"	44,7	"	41,4	trudny
24	A.Barto	Przyjaciółki od serca	"	43,77	"	39,755	"
25	B.Zagała	Kto kogo przechytrzył	baśń	43,2	"	31,835	"
26	S.Gościnnny	Futbol	opowiadanie	43,2	"	37,555	"
27	I.Kraszewski	Kwiat paproci	baśń	42,8	"	51,3	dość trudny
28	oprac.H.Łochocka	Kłopoty z miodem	legenda	40,8	"	42,9	trudny
29	J.Chrząszczewska	Podanie o Wiśle	podanie	40,7	"	18,2	bardzo trudny
30	M.Jaworcza-kowa	Obrazy mistrza Canaletto	opowiadanie	40,3	"	39,0	trudny
31	M.Konopnicka	Nasza szkapa	"	39,1	"	38,165	"
32	T.Jansson	Komety nad doliną Muminków	baśń	37,75	interesujący	33,765	"

1	2	3	4	5	6	7	8
33	A.Stern	O tym, co jest najpiękniejsze na świecie	bajka	37,04	interesujący	53,905	dość trudny
34	Z.Nałkowska	Basia	opowiadanie	36,61	"	25,435	bardzo trudny
35	K.Artynowicz	Na ratunek	"	35,1	"	39,6	trudny
36	M.Krüger	Toruńskie pieśni	legenda	33,5	"	34,6	"
37	K.Seliga	Matematycy z Sianowa	"	33,3	"	24,3	bardzo trudny
38	J.Ch.Andersen	Najprawdziwsza księżniczka	baśń	32,0	"	28,525	"
39	M.Wańkowska	Ostatni rozkaz	opowiadanie	30,3	"	22,5	?
40	A.Lingren	Zwierzenia Britt-Mari	"	30,29	"	34,015	trudny
41	H.Kodź	Legenda o złej księżniczce	legenda	29,1	"	36,4	"
42	O.Hejna	Zaczarowana babcia	baśń	27,77	"	34,155	"
43	M.Krüger	Jan Sobanek planetnika gości?	bajka	27,4	interesujący	21,385	bardzo trudny
44	N.Jemielińska	Sprytny lis	"	26,6	"	49,595	trudny
45	A.Chom-Sokołowska	Tatary idą cz.I	opowiadanie	26,3	"	34,2	"
46	B.Krzywobłocka	Na kwaterze u gen.H.Dąbrowskiego	"	23,4	"	35,7	"

47	M.Kownacka	Turoń	"	22,85	dość inte- resu- jący	26,975	bardzo trudny
48	W.Kozłowski	Spotka- nie pod wiatra- kiem	"	21,5	"	45,3	trudny
49	H.Sienkie- wicz	Spotkanie ze sło- niem	"	20,71	"	25,315	bardzo trudny
50	J.Korczak	Król Ma- cius I	baśń	20,5	"	49,5	trudny
51	J.Broniew- ska	Na wiślanym brzegu	opowia- danie	20,1	"	41,4	"
52	M.Czaplina	Orlik	"	19,8	"	38,4	"
53	S.Legerlöf	Cudowna podróż	baśń	17,27	"	33,225	"
54	Z.Rabska	Legenda o flądrze bałtyckiej	lege- nda	17,2	"	31,965	"

Tabela 6. Ocena atrakcyjności i zrozumiałości tekstów literackich z wypisów dla kl. III S.Aleksandrzaka, M.Bober, H.Małkowskiej - Zegadło

Lp.	Autor	Tytuł	Rodzaj utworu	Współ- czynnik atrakcy- jności	Ocena	Współ- czynnik zrozu- miałość	Ocena
1	2	3	4	5	6	7	8
1	S.Aleksan- drzak	Pelargonie	opowia- danie	73,96	bardzo inte- resu- jący	32,591	trudny

1	2	3	4	5	6	7	8
2	M.Szypowska	Sieroce gniazdo	opowiadanie	66,25	Bardzo interesujący	41,939	trudny
3	M.Orłóń	Wybory	"	65,87	"	38,96	"
4	H.Bechler	Kartki z pamiętnika	"	65,325	"	34,605	"
5	M.Grodzińska	Dziadzio	"	57,78	"	31,573	"
6	M.Orłóń	Serdeczna choinka	"	51,79	"	25,289	bardzo trudny
7	M.Osuchowska-Orłowska	Kto miał rację?	"	51,66	"	41,64	trudny
8	"	Wiewiórka	"	50,12	"	35,735	"
9	J.Porazińska	Zakład	"	48,42	"	48,015	"
10	JS.Aleksandrak	Przyrodnicy	"	47,68	"	31,058	"
11	M.Dąbrowska	Na wakacjach	"	45,84	"	41,343	"
12	B.Zagała	Szkolne drzewko	"	45,73	"	28,489	bardzo trudny
13	G.Morcinek	Cieszyńska legenda	legenda	45,54	"	42,28	trudny
14	S.Aleksandrak	A oni ciągle myśleli....	opowiadanie	45,26	"	31,799	"
15	M.Jaworcza-kowa	Wielkie rzeczy: porządki	"	45,16	"	40,43	"
16	B.Prus	Przygoda Stasia	"	44,88	"	19,438	bardzo trudny

1	2	3	4	5	6	7	8
17	M.Nosow	Dwaj kucharze	opowiadanie	44,7	"	33,108	trudny
18	K.Makuszyński	Kto zjadł lody?	"	44,51	"	37,311	"
19	W.Draguński	Przyjaciel z dzieciństwa	"	43,1	"	39,384	"
20	H.Januszewska	Woda sodowa	"	42,5	"	40,232	"
21	J.Porazińska	O dwunastu miesiącach	baśń	41,75	"	47,018	"
22	M.Kędziorzyna	Zbójcy	opowiadanie	41,43	"	34,06	"
23	E.Amicis	Snieżna kula	"	40,8	"	41,409	"
24	M.Orłóń	Dobry kolega	"	40,18	"	30,448	"
25	J.Grabowski	Kruszynka	"	37,79	interesujący	34,304	"
26	M.Rosińska	Mała, ale ważna...	"	36,56	"	46,139	"
27	W.Żukrowski	Opowieść o kamiennym psie	baśń	32,42	"	27,982	bardzo trudny
28	W.Grodzińska	Wiewiórka Maryni	opowiadanie	31,97	"	26,091	"
29	M.Mertkowicz-Olczakowa	Przysięga	"	31,27	"	42,729	trudny
30	W.Żukrowski	Spotkanie z dziećmi	"	30,98	interesujący	27,169	bardzo trudny
31	I.Furgiewicz	Wróbel	"	28,63	"	29,857	"

1	2	3	4	5	6	7	8
32	J.E.Kucharski	Nerro	opowiadanie	28,56	interesujący	39,296	trudny
33	M.Dąbrowska	Czajki	"	27,38	"	44,465	"
34	N.Bukowiecka	Nad Wisłą	"	27,21	"	39,488	"
35	J.Ch.Andersen	Brzydkie kaczątko	baśń	27,12	"	34,433	"
36	C.Aveline	Historyjka o słoniu, który chciał uchodzić za komara	bajka	25,95	"	32,591	"
37	J.Czechowicz	Leśne listki	opowiadanie	24,34	"	42,944	"
38	S.Aleksandrak	Warszawa jest wielka	"	24,24	"	22,628	bardzo trudny
39	F.Fenikowski	Legenda o lwach z gdańskiego ratusza	legenda	23,07	"	40,277	trudny
40	K.I.Gałczyński	W sprawie Bu, Ćś, Af	opowiadanie	21,21	dość interesujący	51,304	dość trudny
41	J.Iwaszkiewicz	Ocalone miasto	legenda	20,64	"	12,989	bardzo trudny
42	M.Kownacka	Koziołek	opowiadanie	20,36	"	27,104	"
43	A.Bahdaj	Nad strumykiem	"	18,57	"	32,476	trudny

1	2	3	4	5	6	7	8
44	S.Lagerlöf	Zaczarowane miasto	baśń	18,31	"	34,375	trudny
45	M.Orłóń	Żółty balonik	opowiadanie	16,4	"	32,618	"
46	R.M.Groński	Sztandar	legenda	16,11	"	37,871	"
47	S.Aleksandrak	Na ulicy	opowiadanie	15,64	"	25,908	bardzo trudny
48	J.E.Kucharski	Klatka na wiewiórkę	"	15,21	"	36,148	trudny
49	Z pamiętnika pilota		"	5,35	nudny	10,946	bardzo trudny

Ponieważ wypisy do nauczania języka polskiego dla klasy III zawierają bardzo dużo utworów literackich, szczegółowe zestawienia z każdego podręcznika mogą utrudniać porównanie obu w aspekcie atrakcyjności i zrozumiałości. Kolejne zestawienie powinno ułatwić analizę prezentowanych wcześniej wyników badań. Powinno również ułatwić dokonanie globalnej oceny obu podręczników w określonych wyżej zakresach.

Tabela 7. Ocena atrakcyjności i zrozumiałości utworów literackich analizowanych podręczników

Tytuł podręcznika	Atrakcyjność tekstów				Zrozumiałość teks.			
	drama tyczny	bar- dzo inte- resu- jący	inte- resu- jący	dość inte- resu- jący	dość trudny	trudny	bar- dzo trudny	
"Bliskie i najbliższe"	1 1,9%	30 55,5%	15 27,8%	8 14,8%	-	2 3,7%	38 70,4%	14 25,9%
"Razem"	-	24 49,0%	15 30,6%	9 18,4%	1 2,0%	1 2,0%	36 73,5%	12 24,5%
Łącznie	1 0,99%	54 52,4%	30 29,1%	17 16,5%	1 0,99%	3 2,9%	74 71,8%	26 25,3%

Z zestawień /Tabeli 3,4,5/ wynika, że autorzy podręczników starannie dobrali utwory literackie pod względem ich atrakcyjności. Większość tekstów stanowią zarówno w jednym, jak i drugim podręczniku teksty bardzo interesujące i interesujące. Na stan ten wpływa duży odsetek wyrazów odnoszących się do partii dialogowych oraz do działających osób /osobowe nazwy własne, zaimki osobowe, nazwy pokrewieństwa/.

Zrozumiałość tekstów określa się w siedmiu stopniach. Wśród analizowanych utworów nie było bardzo łatwych, łatwych, dość łatwych, średnich. Najwięcej w obu podręcznikach było tekstów trudnych /71,8 %/. Znaczny odsetek stanowiły teksty bardzo trudne /25,2 %/, najmniej było tekstów dość trudnych /2,9 %/.

Na stopień zrozumiałości tekstu bezpośredni wpływ wywiera przeciętna liczba wyrazów w zdaniu oraz przeciętna liczba sylab w wyrazie. W podręczniku Badalskiej liczba wierszy zajmowanych przez teksty waha się od 40-137, a więc różnica w długości utworów jest ponad trzykrotna. Wcale to jednak nie znaczy, że najpierw należy przerabiać utwory krótsze, bowiem np. legenda J.Chrzęszczewskiej "Podanie o Wiśle" zawierająca 40 wierszy okazuje się bardzo trudna /niski wskaźnik zrozumiałości/, zaś 137 wersowy "Kwiat paproci" J.I.Kraszewskiego jest dość trudny /wskaźnik zrozumiałości wynosi 51,3/. Podobnie jest w przypadku podręcznika równoległego, gdzie 20-wersowy /najkrótszy/ utwór pt. "Na ulicy" jest bardzo trudny /wskaźnik zrozumiałości wynosi 25,908/. Szkoda, że jednocześnie jest tylko dość interesujący. Autorzy podręcznika "Razem" zwracają jednakże uwagę na to, aby teksty długie były ciekawe. W przypadku utworu najdłuższego - "Brzydkie kaczątko" /197 wersów/ tekst jest trudny/ wskaźnik zrozumiałości wynosi 34,433/, ale interesujący. Jeśli uczniowie będą zapoznawali się z jego treścią poprzez słuchanie czytającego nauczyciela, z pewnością długo można będzie utrzymać ich w skupieniu i zainteresowaniu.

Liczba wyrazów w zdaniu waha się w przypadku utworów z podręcznika "Bliskie i najbliższe" w granicach 5,21 /utwór "Pierwsza nagroda"/ do 18,67 /"Podanie o Wiśle"/, a w podręczniku "Razem" od 5,67 /"Wybory"/ do 20,29/ "O słońcu, który chciał uchościć za komara"/. Dane są zbliżone, a więc autorzy obu podręczników zgodnie oraz jednoznacznie dobrali utwory najłatwiejsze i najtrudniejsze. Analogicznie jest w przypadku średniej sylab

wyrazie. Rozpiętość w tym zakresie wynosi w utworach podręcznika Badalskiej od 1,71 /"O tym, co jest najpiękniejsze na świecie"/ do 2,23 /"Pierwsza nagroda"/, a w podręczniku S.Aleksandrzaka, M.Bober i H.Małkowskiej-Zegadło - od 1,73 /utwór "W sprawie Bu, Cś, Af"/ do 2,22 /"Z pamiętnika pilota"/.

Informacje te są niezbędne np. przy doborze tekstów do ćwiczeń gramatycznych z elementami wiedzy językoznawczej typu:

- rozwijanie zadań i ograniczanie liczby ich składników,
  - ustalanie związków między wyrazami w zdaniu za pomocą pytań,
  - wskazywanie podmiotu i orzeczenia,
  - rozpoznawanie części mowy,
  - utrwalanie zastosowania znaków interpunkcyjnych w zdaniu pojedynczym,
  - znaki przestankowe w tekstach drukowanych,
  - zastosowanie przecinka w zdaniu złożonym
- oraz do ćwiczeń w czytaniu z uwzględnieniem odpowiedniej intonacji i akcentu retorycznego¹⁵ /szczególnie starannie przeprowadzanych, z analizą i pierwszym wzorowym czytaniem przez nauczyciela - w przypadku utworów zawierających duży odsetek wielokrotnie złożonych zdań/.

Innym problemem związanym z oceną zrozumiałości tekstów jest opracowywanie utworów literackich z wypisów w takiej kolejności, aby rozpoczynać od najłatwiejszych i przechodzić do coraz trudniejszych.

Analizując podręczniki sprawdziłam, czy autorzy zastosowali układ tekstów odpowiadający tym właśnie wymogom. Stan ten obrazuje Tab. 8.

Tabela 8. Stopień trudności tekstów według kolejności prezentowania ich w poszczególnych podręcznikach do języka polskiego dla kl. III.

"Bliskie i najbliższe"						"Razem"					
Kolejny nr utworu	Ocena zrozumięcia	Kolejny nr utworu	Ocena zrozumięcia	Kolejny nr utworu	Ocena zrozumięcia	Kolejny nr utworu	Ocena zrozumięcia	Kolejny nr utworu	Ocena zrozumięcia	Kolejny nr utworu	Ocena zrozumięcia
1	II	2	III	3	II	1	II	2	III	3	II
4	II	5	III	6	II	4	II	5	II	6	II
7	I	8	III	9	II	7	III	8	II	9	II
10	II	11	II	12	II	10	III	11	I	12	II
13	III	14	II	15	II	13	II	14	II	15	III
16	II	17	II	18	III	16	II	17	II	18	II
19	II	20	II	21	III	19	II	20	II	21	II
22	II	23	II	24	II	22	II	23	II	24	III
25	III	26	II	27	II	25	II	26	III	27	III
28	III	29	II	30	II	28	II	29	II	30	III
31	II	32	II	33	II	31	II	32	II	33	III
34	II	35	II	36	II	34	II	35	II	36	II
37	II	38	II	39	III	37	II	38	III	39	III
40	II	41	III	42	III	40	II	41	II	42	II
43	II	44	II	45	II	43	II	44	III	45	II
46	II	47	III	48	II	46	II	47	II	48	II
49	III	50	I	51	II	49	II				
52	II	53	III	54	II						

Symbole ocen: I - dość trudny, II - trudny, III - bardzo trudny

H.Małkowska-Zegadło sugeruje wykorzystanie podręcznika "Razem" w następujący sposób: "... przeznaczony jest on do opracowywania materiału w kolejności zaproponowanej przez autorów, gdyż w doborze tematyki utworów i ćwiczeń takie założenie przyjęto. Nie znaczy to jednak, że nauczyciel nie może pewnych partii materiału opuszczać czy niektórych z nich rozwijać lub przesta-

wiać kolejności utworów. Zależy to od konkretnych warunków, w których przyjdzie mu pracować¹⁶.

Uważam, że opracowując utwory literackie z wypisów "Razem" nieznacznie należy zmienić kolejność opracowywanych utworów. Wcześniej można opracować np. utwór "W sprawie Bu, Cś, Af" /oceniony jako łatwy; znajdujący się w tabeli na miejscu 11/, natomiast w późniejszym terminie np. czytanek pt. "Przygoda Stasia" /pozycja 2 w tabeli/. Nie wszystkie jednak teksty ocenione jako bardzo trudne można opracowywać w kolejności zmienionej w stosunku do propozycji autorów, bowiem pod uwagę należy wziąć również tematykę i np. utwór "Warszawa jest wielka" /pozycja 7/ realizować we wrześniu, a czytanek "Serdeczna choinka" /pozycja 24/ w grudniu, a więc w związku z przypadającymi rocznicami, wydarszeniami, uroczystościami.

Podobne uwagi odnoszą się do podręcznika "Bliskie i najbliższe". Z baśnią "Kwiat paproci" /pozycja 50/ należałoby zapoznać dzieci raczej na początku, niż pod koniec roku szkolnego. Później natomiast można przerabiać bardzo trudne opowiadania realistyczne o wymowie społeczno-moralnej, np. "Dziwne zobowiązanie" /pozycja 2/, "Basia" /pozycja 5/, "Pierwsza nagroda" /pozycja 13/, "Tygrys w imbryku" /pozycja 18/, albo baśń "Najprawdziwsza księżniczka" /pozycja 21/.

Kolejną kwestią jest sprawa opracowywania mało atrakcyjnych utworów. Tytuły czytanek ocenionych jako mało atrakcyjne przedstawiam w zestawieniu 9.

Tabela 9. Najmniej atrakcyjne teksty literackie w podręcznikach języka polskiego dla klasy III

Tytuł podręcznika	Autor tekstu	Tytuł	Rodzaj utworu
"Bliskie i najbliższe"	Z.Rabska	Legenda o flądrcie bałtyckiej	legenda
	S.Lagerlof	Cudowna podróż	baśń
	J.Korczak	Król Maciuś Pierwszy	baśń
	M.Kownacka	Turoń	opowiadanie
	H.Sienkiewicz	Spotkanie ze słoniem	"
	M.Czaplina	Orlik	"
	J.Broniewska	Na wiślanym brzegu	"
	W.Kozłowski	Spotkanie pod wiatrakiem	"

1	2	3	4
"Razem"	R.M.Groński	Sztandar	legenda
	J.Iwaszkiewicz	Ocalone miasto	legenda
	S.Legerlof	Zaczarowane miasto	baśń
	M.Orłóń	Żółty balonik	opowiadanie
	S.Aleksandrzak	Na ulicy	"
	A.Bahdaj	Nad strumykiem	"
	M.Kownacka	Koziołek	"
	J.E.Kucharski	Klatka na wiewiórkę	"
	K.I.Gałczyński	W sprawie Bu, Cś, Af	"
		Z pamiętnika pilota	"

W podręczniku W.Badalskiej "Bliskie i najbliższe" 8 tekstów /14,8 %/ stanowią utwory ocenione jako najmniej atrakcyjne. Określono je w wyniku badań jako dość interesujące. W podręczniku "Razem" znajduje się 10 takich tekstów, co stanowi 20,4 % wszystkich utworów prozaicznych objętych analizą. Wśród nich jest 9 tekstów ocenionych jako dość interesujące oraz 1 oceniony jako nudny /"Z pamiętnika pilota"/.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, iż czynnikiem wpływającym na atrakcyjność /lub jej brak/ utworu jest jego rodzaj, bowiem wśród wymienionych są zarówno legendy i baśnie, jak i opowiadania: obyczajowe, przyrodnicze, historyczne.

Atrakcyjność tekstu można podnieść np. przez głośnie i wyraziste czytanie go przez nauczyciela. Właściwie zastosowane przez niego elementy techniki żywego słowa, starannie wprowadzenie do treści utworu oraz ciekawe zadania stawiane uczniom do wykonania rozbudzą zainteresowanie dzieci tymi utworami. Ciekawym zadaniem jest np. przy opowiadaniu K.I.Gałczyńskiego "W sprawie Bu, Cś, Af" propozycja autorów podręcznika zawarta w ćwiczeniu nr 2: "Porozmawiaj z rodzicami i dowiedz się, jakich słów używałś będąc małym dzieckiem"¹⁷. W ten sposób dziecko wiąże się emocjonalnie z tekstem, bowiem porównuje opowiadanie własnych rodziców o swoim dzieciństwie ze wspomnieniami bohatera utworu o jego dziecku oraz przekazuje informacje swym klasowym kolegom, jednocześnie porównując je z ich wypowiedziami.

Ulubionym zajęciem uczniów klas niższych szkoły podstawowej są wszelkiego rodzaju ćwiczenia ilustracyjne. Sam tekst staje się dużo atrakcyjniejszy, kiedy jest bogato ilustrowany. W wielu wypadkach ilustracja przekazuje tak dużo informacji, że może zastąpić słowo. Z tego też względu przy opracowywaniu mało atrakcyjnego utworu J.E.Kucharskiego "Klatka na wiewiórkę" /zupełnie nie ilustrowanego/, autorzy podręcznika proponują ćwiczenie w wyodrębnianiu kolejnych zdarzeń poprzez rysowanie cyklu obrazków do tekstu¹⁸.

Jeszcze inne ćwiczenie proponują oni w stosunku do opowiadania A.Bahdaja "Nad strumykiem". Sugerują bowiem urządzenie inscenizacji opowiadania w klasie, bez rekwizytów i strojów¹⁹.

Podobne i wiele innych ćwiczeń należy przeprowadzać w odniesieniu do tekstów podręcznika. W.Badalskiej, które zostały uznane jako mało ciekawe.

4. Tytuły utworów prozaicznych w podręcznikach języka polskiego dla uczniów klasy trzeciej

Nagłówki służą odróżnieniu od siebie poszczególnych wypowiedzi. Terminem nagłówek określa się "wydrukowany tytuł /wraz z ewentualnymi nadtytułami i podtytułami/ wypowiedzi, działu lub rybryki w czasopiśmie"²⁰.

Zasadniczą funkcją nagłówka jest informowanie czytelnika o treści wypowiedzi. Jednocześnie powinien pełnić funkcję pozyskującą czytelnika poprzez zachęcanie do przeczytania artykułu. Ma określać też to, co jest zawarte w artykule²¹.

Jedną z funkcji tytułów, pełniących w procesie komunikowania jest informowanie o samym desygnacie, czyli o danym utworze. Ze względu na rodzaj otrzymywanej informacji można wyróżnić:

- 1/ precyzowanie treści utworu
  - streszczanie najważniejszej wiadomości lub tezy utworu,
  - określanie tematu utworu,
- 2/ uwydatnienie głównej okoliczności, głównego nastroju, gatunku utworu,
- 3/ wskazywanie odbiorcy²².

Powyższy podział opiera się na dwóch założeniach:

- 1/ za informację o utworze zawartą w tytule uważa się tylko informację o treści utworu,
 2/ podstawę klasyfikacji stanowi zachowanie się odbiorcy przy zetknięciu z nieznanym tytułem nieznanego utworu²³.

Według wymienionych kryteriów analizowałam tytuły tekstów w podręcznikach do nauczania języka polskiego dla uczniów klasy III. Wyniki obrazuje zestawienie.

Tabela 10. Rodzaje informacji zawartych w tytułach utworów prozai-
 cznych w wypisach dla klasy III

Tytuł podręcz- nika	Precyzowanie treści		Uwydatnienie głównej okolicz- ności, nastroju, gatunku utworu	Wskazywa- nie odbio- rcy
	Streszczenie najważniej- szych wiadomości	Określenie tematu utwo- ru		
"Bliskie i najbliż- sze"	7 /13 %/	35 /64,8 %/	12 /22,2 %/	-
"Razem"	5 /10,2 %/	36 /73,5 %/	8 /16,3 %/	-
Łącznie:	12 /11,7 %/	71 /68,9 %/	20 /19,4 %/	-

W obu podręcznikach najwięcej tytułów określa temat utworu /np. "Dwaj kucharze", "Żółty balonik", "O dwunastu miesiącach", "Przyjaciółki od serca", "Toruńskie pierniki" itd/. Znaczną część stanowią też tytuły określające główną okoliczność /np. "Na ulicy", "Na wiślanym brzegu", "Ostatni rozkaz"/, nastrój /"Serdeczna choinka"/ oraz gatunek utworu /"Bajka o biedzie", "Cieszyńska legenda", "Opowieść o kamiennym psie", "Podanie o Wiśle", "Kartki z pamiętnika"/. Nieznaczny odsetek stanowią tytuły streszczające najważniejsze wiadomości /np. "Jak krakowski źaczek Rafała z przygody wyratował", "Warszawa jest wielka", "Historyjka o słoniu, który chciał uchodzić za komara" itp/.

Podręczniki nie zawierają utworów, których tytuł wskazuje do kogo są adresowane. Jest to oczywiste ze względu na to, iż zebrane zostały w podręczniku szkolnym, przeznaczonym dla danej grupy wiekowej.

W.Pisarek twierdzi, że każda wiadomość prasowa informująca o zdarzeniu powinna zawierać odpowiedź na 5 pytań: kto lub co jest bohaterem danego zdarzenia, gdzie ono zaszło, kiedy, dlaczego i jak?

Jeśli przyjmujemy, że nagłówek ma podsumowywać wiadomości, powinien zawierać odpowiedzi na te pytania²⁴.

W.Pisarek klasyfikuje nagłówki następująco:

JEDNOSTKI POWIADOMIENIA

<p><u>Wypowiedzenia</u>: twory językowe, które mają w swoim składzie formę osobową czasownika lub pozwalają ją sensownie i jednoznacznie uzupełnić.</p>		<p><u>Zawiadomienia</u>: twory językowe, które ani nie mają w swoim składzie formy osobowej czasownika, ani nie pozwalają jej w sposób jednoznaczny uzupełnić</p>	
<p><u>Zdania</u>: wypowiedzenia mające w swoim składzie osobową formę czasownika</p>	<p><u>Oznajmienia</u>: wypowiedzenia, które da się jednoznacznie uzupełnić formą osobową czasownika</p>	<p><u>Zawiadomienia mianownikowe</u>: zawiadomienia, których podstawą jest rzeczownik w mianowniku</p>	<p><u>Zawiadomienia określnikowe</u>: zawiadomienia, których podstawą o formie określenia jest rzeczownik w mianowniku lub czasownika</p>

Tabela 11. Jednostki powiadomienia w podręcznika języka polskiego dla klasy trzeciej

Tytuł podręcznika	Wypowiedzenia		Zawiadomienia	
	Zdania	Oznajmienia	mianownikowe	okrelnikowe
"Bliskie i najbliższe"	9/16,7 %/	3/5,5 %/	35/64,8 %/	7/13,0 %/
"Razem"	5/10,2 %/	-	35/71,4 %/	9/18,4 %/
Łącznie:	14/13,6 %/	3/2,9 %/	70/58,0 %/	15,5 %/

Jeśli przyjmuje się, że nagłówek powinien informować o treści, a jednocześnie pełnić funkcję pozyskującą czytelnika, wydaje się, że zbyt wiele jest tytułów ogólnikowych, statycznych. Sądzę, iż szczególnie na ten rodzaj nagłówek powinni zwrócić uwagę nauczyciele podczas pracy z tekstem. Kształcąc twórczą wyobraźnię dzieci, precyzując i poszerzając słownictwo, powinni prowadzić szereg ćwiczeń w nadawaniu czytankom innych tytułów, albo czynić próby układania twórczych opowiadań do podanych tytułów utworów / oczywiście sanim dzieci poznają treść czytanki/. Czytane głośno i porównywane wypracowania będą również stanowiły drogę poszukiwania innych tytułów do zaprezentowanego w wypisach tekstu.

5. Podsumowanie

Badania prasoznawcze prowadzone nad wypisami do języka polskiego dla klasy III wykazały, że podręczniki zawierają bardzo dużo różnorodnych rodzajów utworów prozaicznych, o szerokiej, bogatej problematyce.

Większość tekstów stanowią trudne i bardzo trudne, ale znaczna ich część oceniona została jednocześnie jako atrakcyjna. Nauczyciel, aby mógł właściwie planować zajęcia dydaktyczne z języka polskiego, powinien dysponować szczegółowymi informacjami o każdym tekście. Ułatwi mu to opracowywanie utworów w określonej kolejności oraz stosowanie zróżnicowanych ćwiczeń podnoszących atrakcyjność niektórych tekstów, czy też eliminowanie trudności podczas opracowywania tekstów o niskim wskaźniku zrozumiałości.

Bardzo ważne są również informacje o tytułach utworów. Na ogół nie przywiązuje się do nich wagi, albo niewielką. Tytuł częstokroć stanowi jedynie wytyczną do odszukania stronicy, na której zamieszczony został tekst. Należy jednak pamiętać, że tytuł wprowadzając w treść utworu, bądź uogólniając najważniejszą jego myśl, wiąże się z nim w nierozdzielalną całość. Jego zadaniem jest też pozyskanie czytelnika. Niestety, tytuły utworów literackich w podręcznikach dla klasy III w większości tego postulatu nie spełniają. Stąd wniosek, że należy prowadzić szereg ćwiczeń w nadawaniu czytankom różnych tytułów, które w większym stopniu precyzowałyby treść utworów, czy też uwydatniały główne okoliczności, albo nastrój utworu.

Godzi się podkreślić, iż tematyka utworu służy nie tylko do realizacji sprawności językowych, ale potrzebna jest również do kształtowania odpowiednich postaw społeczno-moralnych uczniów. Zadaniem literatury dla dzieci nie jest bowiem wyłączenie ukazanie świata prostego, uporządkowanego, problemów jednoznacznie rozwiązywanych. Widoczne jest to również w utworach literackich przeznaczonych dla uczniów klas trzecich.

Każdy nauczyciel opracowując tego rodzaju teksty musi stawiać sobie pytanie identyczne do postawionego przez teoretyka literatury dla dzieci - K.Kulickowską: "jak pogodzić ukazywanie konfliktów, niełatwych do rozwiązania problemów z jakąś jednak propozycją w stosunku do czytelnika, propozycją, która pozwoliłaby zastanowić się nad wyborem drogi, nie przekształcając się w jednoznaczny wniosek sformułowany przez "doświadczonego"?, jak uniknąć z drugiej strony "chorób wieku", zwątpienia i niewiary, które odbierają literaturze dla dzieci rację bytu"?²⁶.

PRZYPISY

¹ R.Więckowski, Niektóre problemy realizacji zmodernizowanej koncepcji nauczania początkowego, Zbiornica Szkoła Gminna 1981/2

² W.Badalska, Bliskie i najbliższe, Wypisy dla klasy III, Warszawa 1980

³ W podręcznikach języka polskiego typową formą tekstów do czytania jest forma tzw. wypisów. R.Więckowski określa ją jako "wybór tekstów literackich różnych autorów uwzględniających poziom rozwoju uczniów w określonym wieku szkolnym" - R.Więckowski, Podręczniki w nauczaniu początkowym, W: Koncepcja podręcznika dla ucznia dziesięcioletniej szkoły średniej, Praca zbiorowa pod red. B.Kosze-wskiej, Warszawa 1977 s.155

⁴ W.Gawdzik, Nasza mowa - nasz świat. Warszawa 1980

⁵ S.Aleksandrak, M.Bober, H.Małkowska-Zegadło, Razem, Podręcznik do nauki języka polskiego, Klasa III Warszawa 1981

⁶ W.Pisarek, Problematyka i metody badania języka w prasie, W: Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie, red.M.Kafel T.1. Warszawa 1969 s.201-222

- 7 Tamże, s.210
- 8 Tamże, s.216-218
- 9 Tamże, s.211
- 10 Tamże, s.218
- 11 Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży, Warszawa 1979 s.238
- 12 E.Cieślarczyk, Funkcja badawcza podręcznika, Życie Szkoły 1976/10
- 13 Program nauczania początkowego klasy I-III Warszawa 1979 s.30
- 14 W.Pisarek, Problematyka i metody ... s.201-211
- 15 Program nauczania początkowego ... s.25,27
- 16 H.Małkowska-Zegadło, Podręcznik "Razem" w nauczaniu języka polskiego w klasie III, Życie Szkoły 1981/7-8
- 17 S.Aleksandrzak, M.Bober, H.Małkowska-Zegadło, Razem. ... s.53
- 18 Tamże, s.63
- 19 Tamże, s.223
- 20 W.Pisarek, Poznać prasę po nagłówkach, Kraków 1967 s.4
- 21 Tamże, s.8
- 22 Tamże, s.26
- 23 Tamże, s.27
- 24 W.Pisarek, Nagłówki wiadomości w dziennikach, Zeszyty Prasoznawcze 1965/1
- 25 Tamże
- 26 K.Kuliczowska, Dawne i współczesne problemy prozy dla dzieci, Warszawa 1972 s.154